

## LA RECUPERACIÓ D'UNA OBRA OBLIDADA: *ELS REMENCES* DE MIQUEL GOLOBARDES VILA

L'ordre en què es van publicar els dos volums de l'obra *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins el segle XV* de Miquel Golobardes Vila comença amb el segon, publicat el 1970, i el primer, el 1973, que ja serà una publicació pòstuma, precedida d'una introducció de Santiago Sobrequés i Vidal. Els dos volums van ser editats en català per Edicions Biblioteca del Palau de Peralada, que ha autoritzat la família a escanejar-los a fi de facilitar el seu (re)coneixement. Per l'interès de la família, que des de fa anys treballa per recuperar l'obra de Miquel Golobardes Vila, del qual els *Annals*, 46 (2015), va publicar la semblança escrita per Maria Golobardes Martí, l'Institut d'Estudis Empordanesos, i, el setembre de 2024, "Una vida en permanent formació. Miquel Golobardes i Vila" a *El Butlletí de Peralada*, 71, també ho faran altres portals, penja la seva obra perquè pugui ser accessible a la comunitat d'historiadors del fet remença i de la història de la pagesia medieval catalana.

### El primer volum

El primer volum ve precedit d'un pròleg de Santiago Sobrequés on s'explica com s'arriba a la seva publicació el 1973, d'una obra escrita com a tesi doctoral i presentada el 1954. Per a l'edició de 1973, Miquel Golobardes Vila havia preparat la introducció –un bon estat de la qüestió dels estudis sobre els pagesos de remença fins 1970– i escrit i revisats els tres primers capítols. Els altres, la segona meitat del llibre, són la traducció de la tesi. I és Santiago Sobrequés que respon la pregunta que es podia fer el lector el 1973, de si valia la pena publicar una obra escrita divuit anys abans. La resposta és directa:

“Doncs bé, sí: els darrers capítols elaborats amb el suport de la documentació inèdita que va manejar l'autor (publicada en la seva majoria en el volum II), aporten clarícies i opinions que els estudis posteriors no han pas desvirtuat; en alguns casos fins i tot les han confirmades”.

Sobrequés remarcava que les dades sobre els preus i l'extensió dels masos, els nous establiments i l'acumulació després de la Pesta negra venien a completar el coneixement dels masos rònecs (segons els estudis d'Oriol Anguera de Sojo, Jaume Vicens i Pierre Vilar). Per altra banda, la disminució del poblament rural, diu Golobardes,

“obligava els senyors a acostar-se als pagesos per pactar amb ells unes noves condicions en els contractes. [...] El pagès podia en aquelles circumstàncies ésser també més exigent, i fer que canviessin els cànons que regulaven les seves obligacions. Les renúncies de peces de terra, retornant-les als seus senyors dominicals per considerar-les *inutilia et dampnosae magis quam profitosae*, i que es donaven amb més freqüència en aquest temps, semblen revelar que el factor terra cada vegada comptava amb majors disponibilitats, al mateix temps que el factor home disminuïa”.

També es fixa en les reduccions de censos, ad *censum certum*, i en les definicions de censos amb compensació d'un cens anual més beneficis. I de tot plegat n'aporta proves documentals que figuren transcrites en el segon volum. És clar, però, que aquesta dinàmica lluny de ser general, afavoria a uns determinats pagesos, enfront d'uns altres. S'accentuava d'aquesta manera la diferenciació en el si de la pagesia.

## El segon volum, el corpus documental

El volum dos va precedir d'una presentació del mateix autor on explica que ha estat treballant-hi des que va presentar la tesi doctoral el 1954. Golobardes exposa quin era el seu objectiu de recerca: volia saber qui eren els remences, quina era la seva protesta i quines eren les aspiracions que tenien.

La pregunta que havia empès Golobardes a estudiar els remences no la podia trobar en els textos canònics de l'historiador del Dret Eduardo de Hinojosa o a la síntesi de Jaume Vicens Vives, qui l'havia introduït en l'estudi dels pagesos de remença, l'havia de buscar allà on respirava la vida, als arxius particulars i a casa del notari. Era, ben cert, una recerca que, en el seu moment suposava una novetat. Així ho escrivia:

Al despatx del notari les persones quedaven definides pels seus estaments, professions i oficis, i en les clàusules dispositives entraven en joc els masos, peces de terra, cases i altres béns com elements de treball i rendabilitat, i es manifestaven ben clares les relacions entre els diversos estaments. Solament en el rutinarisme d'aquest tipus de documents es podia superar la complicació i el confusionisme en què es perdia la qüestió agrària, i específicament remensista, medieval, [...]; rectificar l'accepció massa generalitzada de serf de la gleba, per la qual es venia dient que la persona del pagès era venuda conjuntament amb la terra [...]; veure el conjunt social amb un sentit orgànic i unitari [...]; i obtenir un concepte d'home propi, simplificat i essencialment homogeni en l'esglaó que li corresponia a l'ordre feudal.

Era, encara el 1970 una novetat i ara, amb tota la recerca que hi ha hagut, probablement, aquest pla de treball manté bona part de la seva vigència. Perquè, el que tractava d'analitzar Golobardes era qui era remença, o home propi. Identificar les particularitats per veure què tenien de general, quin era el lloc en l'estament pagès. Buscava la realitat de l'home remença tal i com havia quedat escripturat davant notari. La confecció del seu corpus documental arrenca d'un primer document el 834 i es tanca el 1484 amb la donació d'un mas a Vilallonga de Ter. Moltes entrades en servitud i molts reconeixements de servitud, però també definicions de servitud; però també establiments de terres i de masos; al costat de nupcials i vendes i lloacions, i èpoques; però també documents senyorials: convenis feudals, reconeixements i homenatges, documents referents als drets de castlania, i la potestat i la jurisdicció del castell. I hi afegeix, dos documents del segle XVII, que venen a posar de manifest la permanència encara en època moderna: en un, Jaume Castelló del mas Grau de Cantallops reconeix ser home propi del convent de Sant Bartomeu de Bell-lloc de Peralada i un darrer, que és una part de l'articulat, i les respostes dels testimonis, del plet entre el comte d'Empúries i l'abat de Sant Pere de Roda sobre la jurisdicció de Llançà, la Selva, la Vall, l'Estanyol i la muntanya de Sant Baldiri, de 1632, pel qual es demostra que el comte d'Empúries no hi exercia la jurisdicció.

A la tesi hi havia 144 documents, quinze anys després, en tenia 41 més, en total en aquest volum presenta 185 documents procedents de diferents arxius. Del vescomtat de Rocabertí; del que hi havia a la Biblioteca del Palau de Peralada, dels fons del convent del Carme i del Sant Sepulcre, de la casa del Catllar a la vall de Camprodon, del convent de els smonges de Peralada i de Vilanera; també dels protocols notariais de Peralada i

Castelló d'Empúries i, finalment, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, als registres de la reina Maria.

A banda la transcripció in extenso dels documents, afegeix uns apèndixs amb els índexs dels noms de persones, dels masos, un molt útil formulisme dels documents principals i un darrer, amb els noms de llooc i un mapa dels topònims apareguts en els seus documents, de la Catalunya situada al Nord del Llobregat, amb un mapa atapeït al Ripollès, la Garrotxa i l'Empordà, amb alguna incursió també a la Cerdanya, el Conflent i el Vallespir.

### **Una obra desada al calaix (1954-1970)**

Jaume Vicens Vives, el 1955, escrivia el pròleg de *Verntallat, cabdill dels remences*, de Joaquim de Camps i Arboix, i feia la relació de com havia augmentat el coneixement historiogràfic del segle XV –ell mateix, havia dedicat la tesi doctoral a Ferran II, tesi que havia portat un fort xoc historiogràfic, i la problemàtica remença durant el regnat d'aquest rei i havia traçat, a base d'hipòtesis, i de treballs d'altres, la tendència del moviment pagès– fins al punt d'haver canviat la percepció que se'n tenia. En aquesta empresa de revisió del segle XV, relacionava els historiadors que hi treballaven,

“apart dels mestres consagrats com Jesús-Ernest Martínez Ferrando, dec esmentar els companys de la meua promoció universitària, com Maria [Àngels] Masià de Ros i Santiago Sobrequés Vidal, els quals han fet aportacions considerables a l'estudi dels esdeveniments polítics i socials en les terres gironines, singularment el segon que ha contribuït com pocs a esventrar alguns dels monstres mítics que planaven sobre la nostra concepció dels fets d'aquella època. [...] Núria Coll, que ha esclarit punts capitals de la revolució de 1462 en la seva monografia sobre Joana Enríquez i ara es dedica a historiar el comerç i els pirates en les mars catalanes del segle XV; Montserrat Batlle, que aprofundeix l'estudi dels orígens de la subversió municipal barcelonina i la divisió de la ciutat entre els bàndols de la “busca” i de la “biga”; Francesca Solsona, de la que esperem l'esclariment del govern dels Anjou a Catalunya”.

I, passa a referir-se als historiadors francesos: Claude Carrère, Jean Broussolle, i el “simpàtic” Pierre Bonnassie, que havia començat per estudiar els gremis barcelonins del segle XV.

“I, a més, *last but not least*, la infatigable recercadora Marina Mitjà, a qui algun dia, que desitgem aviat, haurem de saludar per les sensacionals contribucions a l'estudi de les colònies de marxants estrangers de la nostra ciutat.

Entre tots, i els que se'ns incorporin el dia de demà, haurem establert les corbes econòmiques i socials de la Catalunya minvant del segle XV. Entre tots haurem recollit la documentació principal de caràcter polític i diplomàtic —però ens manquen, encara, l'estudi dels remences a la primera meitat del segle, el de la Diputació del General de Catalunya entre 1455 i 1462, i el del regnat d'Alfons el Magnànim (a qui ha consagrat tants anys el bon amic prof. Contantí Marinescu). Aleshores, i solament aleshores, podrem interpretar degudament les grans línies d'aquell segle”.

Pot semblar sorprenent, però Miquel Golobardes Vila, que havia presentat la tesi doctoral a la Universitat de Barcelona el 1954, *Los payeses de remensa en la sociedad*

*medieval catalana. Origen y evolución desde el s. IX al XV*, de la qual era Jaume Vicens el director, no rep cap menció en aquesta nòmina d'historiadors. No sembla tractar-se d'un oblit.

La família de Miquel Golobardes recorda que aquest va rebre l'encàrrec de Vicens d'historiar els anys del regnat de la reina Maria, muller d'Alfons el Magnànim —període que Vicens en el pròleg anterior diu que queda pendent—, però aquest, a fi d'entendre les raons del fet remença anà enrere en el temps per tal de traçar la seva evolució. “Tot fa pensar que el doctor Vicens no ho va encaixar bé, ja que no era el que li havia encomanat. En la lectura de la tesi, el tutor de la qual era el doctor Vicens Vives, no li va donar cap orientació sobre com preparar la presentació, així com tampoc obtingué un suport explícit i favorable pel que fa a la presentació de la tesi i del doctorand al tribunal. Se'n va sortir bé per ell mateix, però el buit que va patir posteriorment va ser molt dur, motiu pel qual va desfer la tesi en un calaix, durant tant de temps. D'aquest fet mai en va fer cap esment a escala personal”. És més, Miquel Golobardes, segons que havia deixat disposat, proposà quatre dedicatòries, de Jaume Vicens escriu: “us estic agraït d'haver-me aproximat a un tema que m'agrada, i que en tindrè per tota la vida”.

A partir de 1964, Miquel Golobardes, una vegada establitzat en la seva ocupació laboral, retornat a l'Institut de Girona, a la seva càtedra de Grec, va decidir recuperar la tesi doctoral que havia deixat en un calaix. Volia posar-la al dia. I en aquesta posada al dia hi va tenir molt a veure la seva assistència al Congrés de la Federació Històrica del Llenguadoc mediterrani i del Rosselló, de 1968, i també, a partir de l'obra de Brutails, dedicada a l'estudi de la continuïtat del sistema comunal a les valls d'Andorra.

### **El perquè de la recuperació**

Recuperar avui els dos volums dels *Remences* de Miquel Golobardes Vila és la manera de posar a disposició dels estudiosos de la pagesia i del món rural un estudi que ha estat massa temps silenciats. Perquè, i això és un element a tenir en compte, és una cadena més en els estudis del fet remença. Una cadena en la qual, en el seu moment, va buscar alternatives a la superació dels estudis de la història del Dret, però també dels que des de la història feien dependre excessivament el conflicte remença de la posició de les institucions, singularment la monarquia. Golobardes situa en el centre del seu estudi i com a subjecte històric la pagesia de remença. Això sol seria suficient per recuperar aquest text.

I, en el cas que una de les institucions que ho faci sigui l'Institut d'Estudis Empordanesos, troba la seva raó de ser en la recuperació de la que va ser una de les primeres tesis doctorals d'Història escrites per un empordanès (l'havien precedit Àngels Masià de Ros, nascuda a Figueres el 1907, que la va presentar el 1942; i Joan Reglà, nascut a Bàscara el 1917, que ho va fer el 1948). Miquel Golobardes Vila havia sortit de la terra, de família pagesa, de Peralada, va estudiar a la Normal durant els anys de la República, fins esdevenir mestre, depurat pel franquisme, acabarà sent professor universitari i catedràtic d'Institut. Va ser l'ànima durant la seva trajectòria de recerca de les Publicacions de la Biblioteca del Palau de Peralada. Malauradament, va morir massa aviat per no veure acabada la feina que havia començat amb esforç i molta tenacitat.

Pere Gifre Ribas

Figueres, 14 de març de 2025